

УДК 336.7

Николишин Ю. І.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів
Кашперська О. В.,
викладач кафедри фінансів

Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

АНАЛІЗ ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Інфляція – це одна з найбільш гострих проблем сучасного розвитку економіки в багатьох країнах світу, яка негативно впливає на всі аспекти життя суспільства. Вона знецінює результати праці, знищує заощадження юридичних і фізичних осіб, перешкоджає довгостроковим інвестиціям й економічному зростанню. Висока інфляція руйнує грошову систему, провокує втечу національного капіталу за кордон, послаблює національну валюту, сприяє її витісненню у внутрішньому обігу іноземною валютою, підриває можливості фінансування державного бюджету. Інфляція є найнефективнішим засобом перерозподілу національного багатства – від бідніших верств суспільства до більш багатих, посилюючи тим самим його соціальне розшарування.

Актуальність цієї теми зумовлена тим, що уже кілька десятиліть вчені намагаються знайти швидкі шляхи подолання інфляційних процесів. Для України ця проблема постає особливо гостро, оскільки за 22 роки її незалежності так і не знайдено ефективного методу подолання інфляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище інфляції досліджувала велика кількість учених, всі вони намагались знайти ефективні методи боротьби з нею. Так, Дж. М. Кейнс вперше проаналізував інфляцію як елемент макроекономічної теорії, а М. Фрідман під інфляцією розумів стійке та безперервне зростання цін, що завжди і всюди виступає як грошовий феномен. Загалом теоретичну основу вивчення інфляції становлять праці таких класиків економічної науки, як А. Маршалла, А. Пігу, Д. Рікардо, І. Фішера, Е. Фелпса, Д. Юма. Серед зарубіжних науковців, які займаються розробкою засад антиінфляційної політики, варто виділити Г. Глена, Р. Дорнбуша, К. Макконелла та С. Брю, Г. Манківа, Дж. Сакса, П. Самуельсона та В. Нордхауса. Серед вітчизняних та російських науковців: В. Беседіна, А. Гальчинського, В. Гейця, А. Гриценка, А. Іларіонова, С. Корабліна, С. Лушина, Т. Кричевську, О. Кузнецова, О. Мельник, Ю. Семенова, А. Савченка та ін. Незважаючи на величезну кількість досліджень сутності та причин виникнення інфляційних процесів, це питання залишається відкритим, оскільки для кожної економіки характерні різні ознаки інфляції, вказаний процес необхідно вивчати в розрізі окремої країни і в певній економічній ситуації.

Постановка завдання. Мета статті – визначення закономірностей розвитку інфляції в Україні за часи її незалежності. Завданнями є:

- розкрити сутність поняття інфляції;
- висвітлити її основні типи;
- проаналізувати тенденції інфляційних процесів в Україні за період з 1991 по 2012 рр.;
- визначити можливі напрями подолання інфляції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інфляція як специфічна властивість економіки відома вже кілька століть. Термін інфляція (inflatio) перекладається з латинської мови як «здуття або набухання» [4, с. 121]. Однак, в економічній теорії не існує єдиного погляду на суть цього надзвичайно складного економічного явища.

У таблиці 1 містяться окремі трактування поняття інфляції вітчизняними науковцями та вченими.

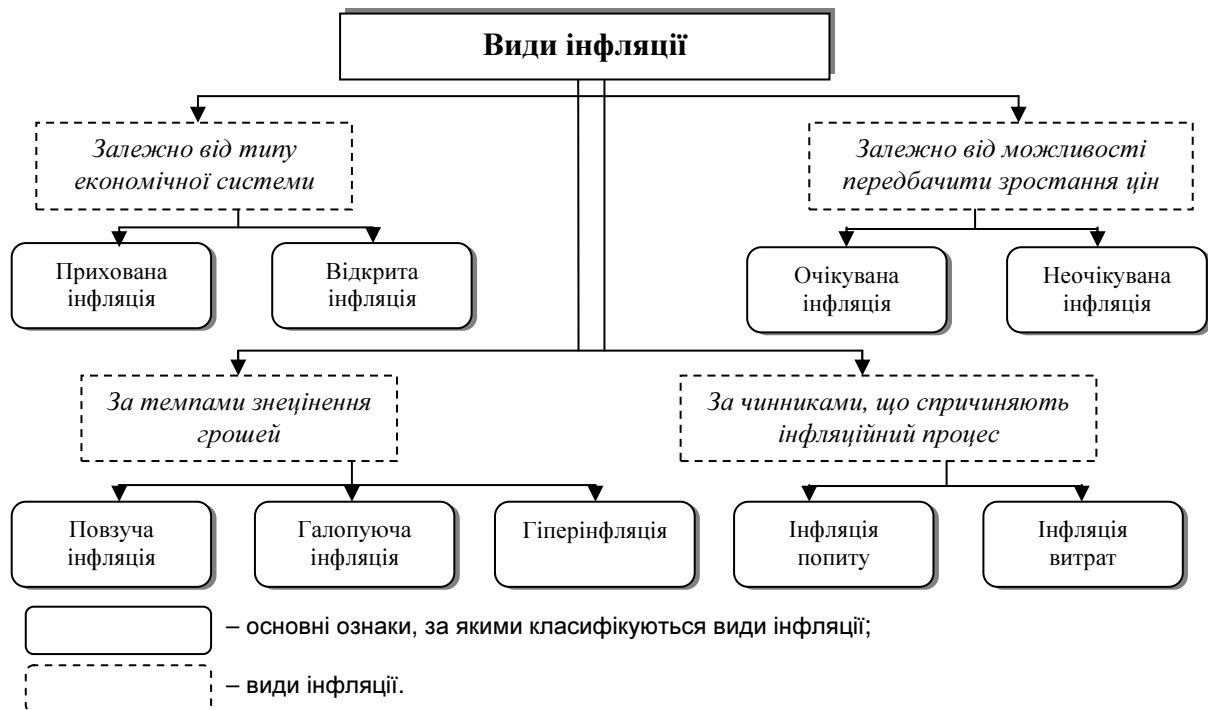
На нашу думку, найбільш повно відображає сутність інфляції таке визначення: інфляція – це процес знецінення грошей внаслідок надмірного зростання їх маси в грошовому обороті країни.

Таблиця 1

Визначення інфляції

Автор	Інфляція – це...
Івасів Б.С.	процес знецінення грошей внаслідок надмірної емісії та переповнення каналів обігу грошовою масою [3, с.199]
Коваленко Д.І.	процес знецінення грошей та загальне підвищення цін на товари і послуги внаслідок надмірної емісії та переповнення каналів обігу грошовою масою, яка виявилась не забезпеченою економічними благами [4, с.121]
Михайловська І.М., Ларіонова К.Л.	знецінення грошей внаслідок надмірного зростання їх маси в обороті, що виявляє себе через зростання цін [6, с.129]
Савлук М.І.	тривале і швидке знецінення грошей унаслідок надмірного зростання їх маси в обороті [2, с.193]
Щетинін А.І.	порушення грошового обігу, що виявляється у переповненні грішми сфери обігу [8, с.164]

У сучасній економічній літературі подано велику кількість класифікаційних видів інфляції. Найбільш науково обґрунтованою та оптимальною є класифікація видів інфляції за чотирма ознаками (рисунок 1).

Рис.1. Класифікація видів інфляції

Джерело: [6, с. 133]

Залежно від можливості передбачення зростання цін розрізняють очікувану і неочікувану інфляцію.

Очікувана інфляція спричиняється певними тенденціями в економіці або заходами, запланованими державою. Тому учасники ринкового процесу її очікували і захистилися від її згубного впливу.

Неочікувана інфляція несподівана для економічних суб'єктів, тобто є результатом непередбачених змін у сукупному попиті та сукупній пропозиції. Для неочікуваної інфляції характерне різке підвищення цін, що негативно впливає на грошовий обіг та податкову систему.

Залежно від типу економічної системи розрізняють приховану та відкриту інфляцію.

Прихована інфляція відбувається, якщо загальна економічна нерівновага між грошовим попитом та пропозицією виникає в економічній системі, де існує загальний державний контроль за виробництвом, цінами та всім суспільним відтворенням.

Для такої економічної системи характерне не підвищення цін, а зростання дефіциту товарів, підвищення витрат на пошуки та втрата часу, вимушене очікування у чергах, що призводить до появи «прихованої інфляції».

Відкритою називають інфляцію, якщо загальна економічна нерівновага між суспільним попитом та пропозицією виявляється у підвищенні цін. Така інфляція заснована на дії ринкового механізму в економічній системі. Хоча вона і деформує його, але не руйнує остаточно, оскільки механізм ринку продовжує працювати і надсилає його суб'єктам цінкові сигнали для відповідної реакції [6, с.134].

Залежно від рівня інтенсивності знецінення грошей відкрита інфляція поділяється на: повзучу, галопуючу, гіперінфляцію.

Повзуча інфляція спостерігається тоді коли, темпи зростання цін не перевищують 10% на рік.

Галопуюча інфляція настає тоді, коли темпи зростання цін досягають 10-100 % на рік.

Гіперінфляція – характерними для неї є надзвичайно високі темпи зростання цін – більш як 100% на рік. У рамках гіперінфляції виділяють вужче поняття – суперінфляція, за якої темпи зростання цін становлять 1000 і більше процентів за рік [6, с.135-136].

Залежно від причин, що спричиняють інфляційний процес, можна виділити багато видів інфляції. В літературі за цим критерієм виділено лише два види інфляції:

1. Інфляція витрат спричинюється тиском на ціни з боку зростання виробничих витрат. Це передусім зростання заробітної плати, витрат на енергетичні й сировинні ресурси, а також падіння продуктивності праці, посилення монополізації виробництва і ринку, зростання у структурі виробництва галузей з уповільненими темпами підвищення продуктивності праці, з високою часткою витрат на заробітну плату та низькою питомою вагою виробництва продуктів споживання тощо.

2. Інфляція попиту спонукається тиском на ціни з боку грошей унаслідок зростання їх пропозиції банківською системою і зумовленого цим збільшенням платоспроможного попиту на товарних ринках [2, с.202].

В Україні інфляційні процеси спостерігаються від початку її становлення на шлях незалежності. Відомо, що в певні моменти вона була руйнівною, а в інших ситуаціях помірною. Важливим є дослідження інфляції в період кризи.

Перші роки становлення незалежної суверенної України супроводжувалися значними економічними труднощами. В основному вони пов'язані з переходом від тотально-планової системи організації виробництва до ринкової економіки. Саме еволюція соціально-економічного оновлення нашої Батьківщини і викликала низку об'єктивних суперечностей, які, у свою чергу, призвели до появи глобальних негативних явищ. Серед них – диспропорції в економіці, спад виробництва, безробіття, різке погіршення матеріального становища основної частини населення – усе це ще не повний перелік тих явищ в економічному житті нашого суспільства, які надовго стали ознакою розвитку України. Серед них особливе місце за своїм значенням і впливом на посилення економічної кризи в Україні зайняла інфляція.

Слід зазначити, що в умовах тоталітарної системи з її практично повним контролем за цінами інфляція була у вигляді прихованої. Остання, як відомо, виявляється в дефіциті товарів і послуг, який щодалі посилювався в СРСР, віддзеркалюючи велику розбалансованість товарної і грошової сфери [8, с.176].

Перші роки існування України як незалежної держави супроводжувалися величезним збільшенням цін і характеризувалися високою динамікою їх зростання (таблиця 2).

Таблиця 2

Розвиток інфляційного процесу в Україні у 1991-2012 рр.

Рік	Темп зростання роздрібних цін, %	Рік	Темп зростання роздрібних цін, %
1991	390,0	2002	99,4
1992	2100,0	2003	108,2
1993	10256,0	2004	112,3
1994	501,0	2005	110,3
1995	282,0	2006	111,6
1996	140,0	2007	116,6
1997	110,0	2008	122,3
1998	120,0	2009	112,3
1999	119,0	2010	109,1
2000	125,8	2011	104,6
2001	106,0	2012	99,8

Джерело: [7]

Інфляція в Україні, як і в інших країнах колишнього соціалістичного табору, була викликана багатьма причинами. Серед них можна виділити такі:

Україна в спадщину від СРСР одержала дуже деформовану економіку, в якій величезна роль належала військово-промислому комплексу. У 1990 р. у промисловості України приблизно 40% обсягів виробництва припадало на військове виробництво. Це різко зменшувало можливості економіки щодо задоволення потреб населення і спричиняло величезні непродуктивні витрати;

– поряд із цим, національне господарство України, як і інших країн СНД, характеризувалося високим рівнем монополізації економіки. Так, тільки серед 380 найбільших підприємств України в 1990 р. більше половини – це одне єдине підприємство з виробництва відповідного товару. В умовах спаду виробництва ця обставина теж сприяла помітному зростанню цін;

– важливою причиною, що обумовила наростання інфляції в перші роки існування незалежної України, стало й те, що уряд виділяв величезні кошти на підтримку збиткових підприємств. До них належала більша частина колгоспів, окремі підприємства промисловості і навіть цілі галузі, наприклад, вугільна;

– загальний стан економіки у поєднанні зі складнощами перехідного до ринку періоду призвів до значного скорочення обсягів як промислового, так і сільськогосподарського виробництва. За 1991-1999 рр. валовий внутрішній продукт країни зменшився у 2,5 рази;

– розвитку інфляційних процесів сприяла й сформована за роки радянської влади в населення стійка психологія споживання. У поєднанні з масовою безгосподарністю і марнотратством усіх видів ресурсів вона ставала причиною нераціонального використання наявного потенціалу і скорочувала

товарну масу. Це призводило до істотного тиску на споживчий ринок і порушувало співвідношення між грошовою і товарною масами;

– суттєвою причиною, що обумовила розвиток інфляційної спіралі, стало підвищення цін на російські енергоносії. Досить сказати, що тільки за 1992 р. ціни на нафту, газ і нафтопродукти зросли в 300 разів. У зв'язку з цим Україна, яка не має великих запасів енергетичних ресурсів і насамперед нафти й газу, з її залежністю від одного постачальника, потрапила в надзвичайно скрутний стан, і це стало одним зі значних чинників гіперінфляції в нашій державі;

– суттєвим чинником інфляції в Україні виявився деформування попиту. Ті групи населення, що почали отримувати великі доходи, стали пред'являти підвищений попит на іноземні і вітчизняні товари підвищеної якості. Це призвело до посилення диспропорцій в економіці саме через зміну попиту;

– усі ці явища в економіці України як у дзеркалі знайшли своє відображення у величезному дефіциті державного бюджету, покриття якого значною мірою здійснювалось за рахунок емісії грошей. Так, за 1992-1995 рр. частка кредитів уряду в загальному обсязі чистих внутрішніх вимог, куди, крім кредитів уряду, входять прямі кредити комерційним банкам і кредити цим банкам, що розміщувались через кредитні аукціони, склала біля 90%. За розрахунками фахівців, у 1993 р. за рахунок збільшення грошової маси інфляція забезпечувалася приблизно на 85%. В останньому її приріст був наслідком перш за все зміни швидкості обігу грошової маси і падіння виробництва;

– важливою причиною інфляції став і її прямий імпорт з Росії. У 1991 р. правлячі кола Росії, намагаючись закріпитись при владі, пішли на нечувану емісію грошей. Тільки за 1991 р. Центральний банк Росії випустив в обіг грошей на 32% більше, ніж за попередні 30 років (1961-1990 рр.). Що ж стосується нашої держави, то емісія грошей в Україні за 1991 р. була на 40% менше, ніж за всі попередні 30 років. Унаслідок цього грошова маса в Росії за весь 1991 р. зросла в 2,26 рази, а в Україні – тільки в 1,44 рази. За наявності прозорих кордонів цей надлишок грошей з Росії ринув в Україну, змітаючи з полиць наших крамниць товари і посилюючи дисбаланс між товарною і грошовою масами;

– суттєвим чинником інфляції в країні стало й те, що Росія без будь-яких правових підстав оголосила себе правонаступником загальносоюзного майна багатьох державних інституцій. І серед них активи Державного банку колишнього СРСР, що були представлені золотим і діамантовим фондами, валютними резервами, дорогоцінними металами та камінням й іншими активами. Зрозуміло, що якби Україна й інші колишні республіки Радянського Союзу відстояли своє законне право на частину тільки цього спільного майна (не говорячи вже про правомірність подіту всіх флотів, а не тільки Чорноморського), інфляція в цих республіках була б значно меншою [8, с.176-178].

Таким чином, можна констатувати, що в Україні інфляція викликана низкою причин, що в поєднанні з повною руйнацією господарчого механізму призвело до дуже тяжких наслідків. Цей важкий інфляційний період тривав практично до грошової реформи 1996 р., після якої інфляція значно зменшилась.

Особливі надії на вщухання інфляційних процесів Україна отримала після припинення фази депресії і початку поживлення в суспільному виробництві. Вже в 1999 р. спад ВВП був найменшим за всі попередні роки і відносно невеликим, а в 2000 р. уперше ВВП зріс на 5,9%. Наступного року він збільшився на 9,2%, у 2002 р. – на 5,2%, у 2003 р. – на 9,3%, а у 2004 р. – на 12%. Ці позитивні зміни в поєднанні з виваженою політикою монетаризму суттєво вплинули й на динаміку інфляції. Вона помітно вщухає і вже у 2001 р. становить 106,1%, у 2002 р. – 99,4%, але з 2003 р. знову зростає і сягає в 2008 р. – 122,3%. Проте з 2009 року інфляція поступово зменшується і за 2012 рік становить лише 99,8% (рис. 2).

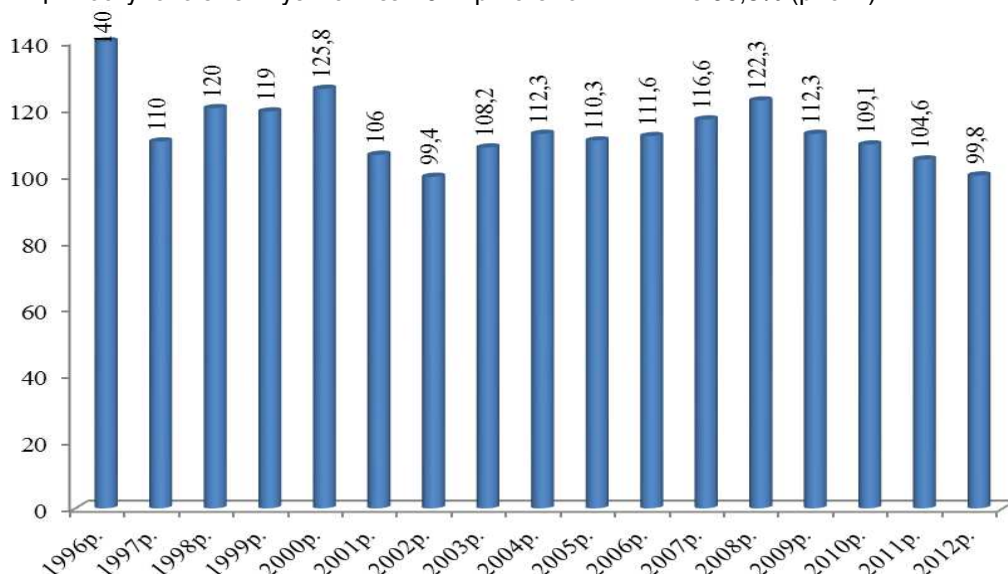

Рис.2. Динаміка рівня інфляції за період з 1996 р. по 2012 р.

Джерело: [7]

Статистичний комітет СНД оприлюднив основні соціально-економічні показники країн СНД у січні 2012 року.

Як повідомляє прес-служба Державної служби статистики України, держава за цими даними має найнижчий у СНД показник індексу інфляції за період з січня 2011-го до січня 2012 року – 3,7%.

В середньому у країнах СНД ціни зросли на 8,5%, а найвища інфляція властива Білорусі, де за вказаний період спостерігалось зростання цін більш, ніж удвічі (109,7%) (таблиця 3).

Таблиця 3

Індекс споживчих цін у країнах СНД у січні 2012 року

Країна	Індекс споживчих цін, % (січень 2012 р. до січня 2011 р.)
Азербайджан	104,8
Білорусь	209,7
Вірменія	104,8
Казахстан	105,9
Киргизстан	103,8
Молдова	107,0
Росія	104,2
Таджикистан	107,7
Україна	103,7
СНД	108,5

Джерело: [1]

Звичайно, коли йдеться про інфляційні процеси, неможливо обминути питання реалізації монетарної політики. У будь-якому разі слід розуміти, що монетарні заходи впливають на цінову динаміку з певним лагом, який в Україні становить від шести місяців до року. Отже, в умовах незначного впливу монетарного чинника на інфляцію для стримування зростання цін доцільніше приймати більш системні рішення.

По-перше, необхідно вжити заходів щодо співвідношення темпів підвищення рівня життя населення з реальними можливостями економіки.

По-друге, слід невідкладно вжити дієвих заходів для поліпшення умов ведення бізнесу, тим самим одночасно сприяючи переспрямуванню частини коштів громадян від споживчого ринку на бізнесові напрями та розширенню пропозиції товарів і послуг на споживчому ринку.

По-третє, уряду необхідно нарешті ефективніше застосовувати наявні в нього ринкові інструменти для приборкання тимчасових (і не дуже) коливань цін на окремі товари та послуги (здійснення політики інтервенцій, антимонопольні важелі тощо). При цьому слід по можливості обмежувати застосування адміністративних важелів.

По-четверте, необхідно нарешті повернутися обличчям до фінансових ринків і вжити справді дієвих заходів щодо їх розвитку. А почати необхідно з розбудови ліквідного та прогнозованого ринку державних цінних паперів, за яким обов'язково підтягнуться й інші сегменти [5].

Висновки з даного дослідження. Отже, інфляція – одне з найдошкульніших явищ сучасної ринкової економіки. Якщо не протидіяти цьому, її темпи дедалі швидшатимуть. Але боротьба з інфляцією дуже важка. Навіть коли вдається її помітно знизити, то натомість випливають такі негативні для суспільства результати, як зростання безробіття. Особи, відповідальні за економічну політику, весь час мусять робити вибір між цими двома суспільними межами. Прийняття монетарної політики в наступні роки потребуватиме формування окремого блоку монетарного аналізу з метою управління перебудовою емісійного і трансмісійного механізмів монетарної політики. Це і можна назвати першою опорою прийняття монетарних рішень у наступні роки. Другою опорою буде аналіз широкого кола макроекономічних і фінансових показників з точки зору їх впливу на цінову динаміку.

Проте не слід забувати, що реальним підґрунтям для економічного зростання та стабілізації на грошово-кредитному сегменті ринку є не лише правильна грошово-кредитна політика, а й створення конкурентоспроможної економіки і пошук суб'єктами господарювання власних ніш як основи для підвищення попиту економіки на гроші, тобто для розширення товарообороту.

Література

1. В Україні зафіксовано найнижчу інфляцію серед країн СНД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.dt.ua/ECONOMICS/v_ukrayini_zafiksovano_naynizhchu_inflyatsiyu_sered_krayin_snd-99217.html.

2. Гроші та кредит : підручник / за ред. М.І. Савлука. – К. : КНЕУ, 2006. – 744 с.
3. Івасів Б.С. Гроші та кредит : підручник / Б.С. Івасів. – Тернопіль: Карт-бланш, К. : Кондор, 2008. – 528 с.
4. Коваленко Д.І. Гроші та кредит: теорія і практика : навч. посібник / Д.І. Коваленко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 352 с.
5. Куковіца Л. Проблеми та шляхи подолання інфляційних процесів в Україні на початку третього тисячоліття [Електронний ресурс] / Л. Куковіца, В. Бондаренко. – Режим доступу: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/485>.
6. Михайловська І.М. Гроші та кредит : навчальний посібник / І.М. Михайловська, К.Л. Ларіонова. – Львів: Новий світ-2000, 2006. – 432 с.
7. Основні соціально-економічні показники [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/files/1-Macroeconomic_indicators.xls.
8. Щетинін А.І. Гроші та кредит : підручник / А.І. Щетинін. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 432 с.

УДК 330.131.7

Вербіцька І.І.,
к.е.н., доцент

Чортківський інститут підприємництва та бізнесу
Тернопільський національний економічний університет

МІНІМІЗАЦІЯ ВАЛЮТНИХ РИЗИКІВ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Здійснення операцій на міжнародних ринках характеризується і обумовлюється високим ступенем відкритості щодо впливу коливань співвідношень вартості валют на їхні фінансові результати, тобто до валютних ризиків. Саме валютний ризик є одним з основних чинників, що перешкоджає розвитку вітчизняного експорту. Тому розробка системи мінімізації валютних ризиків, яка відповідає сучасним умовам зовнішньоекономічної діяльності і враховує багатофакторні елементи зміни курсів валют, дозволяє своєчасно запобігти фінансовим втратам і підвищити ефективність зовнішньоекономічних операцій.

В останні роки в умовах лібералізації та розвитку зовнішньоекономічної діяльності особлива увага приділяється питанням управління валютними ризиками як важливому елементу в реалізації валютної політики підприємств. При цьому ефективне управління валютними ризиками передбачає вирішення таких завдань, як оцінка валютного ризику, вибір стратегії запобігання або нівелювання загроз, що базується, на використанні інструментів фінансового ринку і їх похідних.

Зазвичай, на початковому етапі управління валютними ризиками на вітчизняних підприємствах здійснювалося в межах завдань окремого підрозділу для скорочення витрат, пов'язаних із зміною валютних курсів. Сьогодні більшість підприємств використовують короткострокове і довгострокове управління валютними ризиками, але вже не на рівні підрозділу, а в рамках всього підприємства, використовуючи як фінансові, так і нефінансові стратегії попередження і мінімізації. За допомогою системи управління валютними ризиками підприємство намагається не тільки уникнути або мінімізувати ризики від несприятливих змін валютний курсів, а й використовувати сприятливі зміни в цілях свого розвитку та підвищення конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питань валютних ризиків в зовнішньоекономічній діяльності займаються такі відомі зарубіжні вчені, як Т. Бартон, Р. Клейнер, Р. Колб, М. Маккарті, Д. Пікфорд, Т. Райє, Д. Редхед, В.Н. Вяткін, А.М. Дубров, Д. Прікон, С. Хьюс, а також вітчизняні вчені В.В. Вітлінський, П.І. Верченко, В.М. Гриньова, О.М. Десятнюк, Л.І. Донець, І.Ю. Івченко, С.М. Ілляшенко, Т.С. Клебанова, Д.А. Штефаніч, О.М. Ястремська та ін.

Разом з тим, у роботах як зарубіжних, так й українських учених недостатньо уваги приділено питанням формування організаційно-економічного механізму управління валютними ризиками, а економічні інструменти управління валютними ризиками не адаптовані до специфіки функціонування сучасних підприємств. У зв'язку з цим гостро стоїть завдання підвищення ефективності управління валютними ризиками підприємств у напрямі їх мінімізації, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність.

Постановка завдання. У сучасних умовах валютні відносини відіграють велике значення, валютний і фінансовий ринки мають глобальний характер. Тому тема виявлення і мінімізації валютних ризиків вітчизняних підприємств має актуальне значення.